

УДК 332.3

DOI <https://doi.org/10.32782/apcmj.2024.3.8>**Рибіна Олена Іванівна,**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри геодезії та землеустрою юридичного факультету,
Сумський національний аграрний університет,
вул. Герасима Кондратьєва, 160, м. Суми, 40000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0695-6471>
Scopus ID: <http://surl.li/cyhct>
E-mail: e_rybina@ukr.net

Прокопенко Наталія Іванівна,

старший викладач кафедри геодезії та землеустрою юридичного факультету,
Сумський національний аграрний університет,
вул. Герасима Кондратьєва, 160, м. Суми, 40000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5046-6122>
Scopus ID: <http://surl.li/puuiz>
E-mail: bilanp79@gmail.com

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ УТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

***Анотація.** У сучасних умовах проблеми розвитку сільської місцевості мають постійний характер. Вирішення цих проблем потребує системного, комплексного розвитку та постійного датування держави. При цьому розроблено безліч стратегічних документів у галузі сталого розвитку сільських територій, але проблеми села залишаються на тому ж рівні. Сільські жителі, а особливо сільгосптоваровиробники зацікавлені у залученні молодих спеціалістів на село, покращенні інфраструктури села, створенні комфортних умов, які залучають нових фермерів. Але недостатня опрацьованість системи сталого розвитку села не дозволяє це здійснити. Оцінка соціально-економічного розвитку сільської території дозволяє виявити проблеми, що існують на селі та у сільських мешканців, а також розробити рекомендації щодо подальшого розвитку сільської економіки. При цьому важливо для всіх сільських територій ефективно забезпечення сталого розвитку села, що дозволяє комплексно їх розвивати. Комплексний розвиток сільської місцевості має на увазі індивідуальний підхід до кожної з територіальних громад з урахуванням умов розвитку сільського господарства та інших галузей, кадрового потенціалу, потенційних можливостей території та конкурентоспроможності села. З цією метою у роботі виділені напрями сталого зростання економіки села дозволяють ефективно розвивати економіку села та враховувати місцеві особливості, а не державні інтереси, при цьому вони можуть бути спрямовані на зміну стратегічного планування розвитку сільської місцевості. У проведеному дослідженні було розглянуто процес об'єднання територіальних громад і його значення у формуванні передумов для подальшої адміністративно-територіальної реформи та децентралізації влади в Україні. Зроблено висновок щодо необхідності комплексного розвитку сільської місцевості з урахуванням особливостей їх розвитку, необхідності брати до уваги особливості кожного окремо взятого сільського поселення та цим забезпечити вирішення існуючих проблем на селі. Встановлено, що адміністративно-територіальна реформа виступає важливою структурною складовою процесу децентралізації влади в Україні.*

***Ключові слова:** територіальна громада, економіка села, сталий розвиток сільських територій, комплексний розвиток села, просторове планування, VOSviewer.*

Rybina Olena, Prokopenko Nataliia. DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN UKRAINE THROUGH THE FORMATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES ON THE BASIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

***Abstract.** In modern conditions, the problems of rural development are permanent. Solving these problems requires systematic, comprehensive development and constant dedication of the state. At the same time, many strategic documents in the field of sustainable rural development have been developed, but the problems of rural*

areas remain at the same level. Rural residents, and especially agricultural producers, are interested in attracting young professionals to the countryside, improving rural infrastructure, and creating comfortable conditions that attract new farmers. However, the lack of elaboration of the system of sustainable rural development does not allow for this. Assessment of the socio-economic development of rural areas helps to identify the problems that exist in rural areas and among rural residents, as well as to develop recommendations for further development of the rural economy. At the same time, it is important for all rural areas to effectively ensure sustainable rural development, which allows for their comprehensive development. Comprehensive rural development implies an individual approach to each of the territorial communities, taking into account the conditions for the development of agriculture and other industries, human resources, potential capabilities of the territory and competitiveness of the village. To this end, the paper identifies areas of sustainable growth of the rural economy that allow for effective development of the rural economy and take into account local peculiarities rather than state interests, and can be aimed at changing the strategic planning of rural development. The study examines the process of amalgamation of territorial communities and its importance in shaping the preconditions for further administrative and territorial reform and decentralization of power in Ukraine. It is concluded that there is a need for comprehensive development of rural areas, taking into account the peculiarities of their development, the need to take into account the peculiarities of each individual rural settlement and thus ensure the solution of existing problems in rural areas. It is established that administrative-territorial reform is an important structural component of the process of decentralization of power in Ukraine.

Key words: territorial community, rural economy, sustainable rural development, integrated rural development, spatial planning, VOSviewer.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Стратегія територіального розвитку є потужним інструментом максимізації потенціалу місцевих ресурсів і конкурентних переваг у глобальному контексті. Вони не лише сприяють підвищенню конкурентоспроможності території на національному рівні, а й є вагомим аргументом для залучення бюджетних та позабюджетних інвестицій, грантів та міжнародної допомоги. Стратегічне планування територій означає визначення головної мети та завдань розвитку, спрямованих на досягнення сталого соціально-економічного прогресу територіальної громади, розробку та реалізацію стратегічних документів (стратегій, стратегічних програм, планів) та контроль за виконанням цих документів. Актуальність дослідження пов'язана з тим, що необхідні нормативно-правові, економічні, організаційні, інформаційні та соціальні механізми стратегічного планування територіального розвитку в умовах децентралізації в Україні тільки починають формуватися. Для Сумської області, яка зазнала значних наслідків військового конфлікту, важливим елементом комплексної реконструкції на засадах сталого розвитку є наявність стратегічного планування розвитку територій. Створення об'єднаних громад на Сумщині сприятиме подальшому соціально-економічному розвитку територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні науковці досліджують теоретико-методологічну та науково-практичну сутність територіальної громади з різних аспектів і зосереджуються на її характерних ознаках. Українські вчені, такі як Л. М. Грановська, К. С. Нижоголенко, І. Р. Коробенко, О. Г. Михайленко, Г. С. Морозова, О. І. Павлова, досліджують проблематику територіальних громад та сталого розвитку сільських територій. У своїх роботах з концептуальних основ розвитку сільських територій працюють Д. Блендфорд, М. Драбенстот, У. Майєрс, Р. Рідер та інші вчені. Однак, теоретичне обґрунтування організації, функціонування та економічного забезпечення територіальних громад, як складової розвитку регіону та держави в цілому, залишається недостатньо дослідженим дослідженням [1–4].

Бібліометричний аналіз поняття «територіальні громади» («territorial communities») у наукових статтях, що індексуються наукометричною базою даних Scopus і проведений за допомогою програмного забезпечення VOSviewer v. 1.6.19, вказує на широкий інтерес до цієї теми у науковому співтоваристві (рис. 1). За результатами застосування фільтрів для аналізу сформовано список публікацій з 316 документів. Протягом 2013–2023 рр. поняття трансформувалось: від «територіаль-

ного управління» (2014 р.), «територіальне планування» (2018 р.) та «територіальні громади» (починаючи з 2020 р.).

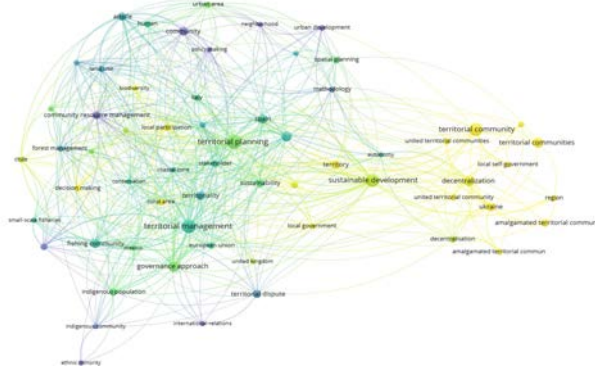

Рис. 1. Картосхема взаємозв'язків між найбільш вживаними ключовими словами за територіальних громад, що згруповані за кластерами за період з 2013 р. по 2023 р.

Також варто відмітити, що найбільш активно це питання досліджувалось вченими з США, Італії, Іспанії, Великобританії, Німеччини та України. Рисунок 2 демонструє, що в Україні науковці активно почали займатися аналізом територіальних громад з 2020 року.

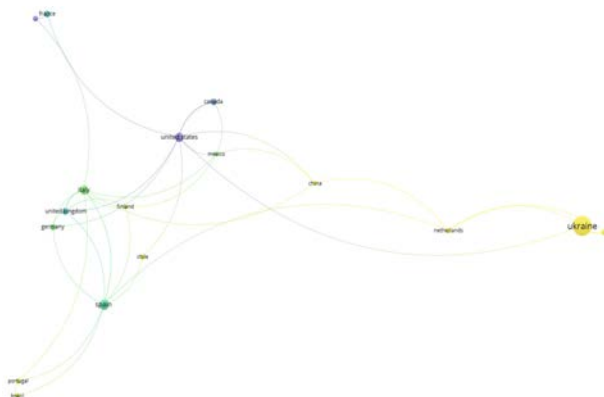

Рис. 2. Кластеризація досліджень науковців у сфері територіальних громад по країнам у часовому вимірі за роками

Однак, теоретичне обґрунтування організації, функціонування та економічного забезпечення територіальних громад, як складової розвитку регіону та держави в цілому, залишається недостатньо дослідженим в Україні. Відсутність глибокого теоретичного розуміння може обмежувати реалізацію ефективних стратегій та політик на рівні місцевих та регіональних громад.

Організація та функціонування територіальних громад визначають соціально-економічну динаміку регіонів, впливаючи на якість життя громадян, ефективність місцевого управління та загальний економічний розвиток. Відсутність належного теоретичного базису може ускладнювати прийняття обґрунтованих рішень з питань реформування, розвитку та оптимізації територіальних структур.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета даної статті полягає в аналізі соціально-економічного розвитку територіальної громади та вивченні особливостей, що характеризують її функціонування.

Виклад основного матеріалу. У Законі України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності» визначено, що концепція інтегрованого розвитку з використанням території територіальної громади є стратегічним документом планування, який може бути розроблений на розпорядження місцевого органу самоврядування з участю місцевих мешканців та суб'єктів господарювання, які зареєстровані на території відповідної територіальної громади або мають намір здійснювати господарську діяльність на цій території. Цей документ створює довгострокові, соціально-економічні переваги розвитку території і є основою для розробки міського планування на місцевому рівні з урахуванням принципів сталого розвитку [5].

Просторове планування є сучасним підходом до планування розвитку території, який передбачає цілеспрямоване використання ресурсів, забезпечення сталого розвитку та задоволення потреб суспільства на певній території.

Основна мета просторового планування полягає у створенні стратегії розвитку території, яка враховує економічні, соціальні, культурні та екологічні фактори. Цей підхід базується на інтегрованому підході до планування, який передбачає залучення громадськості, державних органів, науковців, підприємців та інших зацікавлених сторін.

Основними етапами просторового планування є:

1) аналіз території (проводяться дослідження щодо характеристики території, її потенціалу та проблеми);

2) визначення стратегії розвитку на основі результатів аналізу території, яка включає в себе визначення цілей, пріоритетів та принципів планування;

3) розробка стратегії (формується мета і завдання планування, зазначаються пріоритетні напрямки розвитку території, а також розробляється система інструментів для виконання цих завдань);

4) розробка мети та завдань планування (визначаються цілі та завдання, які потрібно досягти на даній території. Це може бути покращення економічного стану, розвиток інфраструктури, збереження природних ресурсів та інші фактори);

5) визначення альтернативних варіантів розвитку території (розробляються варіанти планування, що можуть допомогти досягти визначених цілей та інших завдань. Варіанти можуть використовувати різні стратегії розвитку, включаючи зонування території, розвиток інфраструктури, захист навколишнього середовища, розвиток туризму, підвищення якості життя та ін.);

6) оцінка альтернативних варіантів (виконується оцінка та аналіз розроблених варіантів планування з точки зору їх відповідності визначеним цілям та завданням, ефективності та економічної доцільності. Також вивчаються соціально-економічні та екологічні дослідження реалізації кожного варіанту планування);

7) вибір оптимального варіанту (після оцінки всіх варіантів розвитку території вибирається найбільш оптимальний варіант, який найкраще відповідає визначеним цілям та завданням. Враховуються ефективність, економічна доцільність, соціально-економічні та екологічні фактори);

8) розробка детального плану (розробляється детальний план реалізації вибраного варіанту розвитку території. У плані розробляються конкретні кроки, що необхідно виконати для досягнення поставлених цілей та завдань, розробляються графік та інші документи, які можна відстежити прогрес реалізації плану. Також на цьому етапі можуть бути проведені додаткові дослідження та аналіз, які можуть бути достатніми для більш

детального визначення конкретних заходів, які необхідно вписати. Наприклад, можуть проводитися геодезичні роботи для визначення меж ділянок землі, аналізу існуючих комунікацій та інфраструктури, які можуть бути використані в плані реалізації. На цьому етапі можна додати залучення громадськості, щоб забезпечити широку підтримку вибраного плану розвитку території та допомогти у побудові спільного бачення майбутнього розвитку території);

9) реалізація плану (у цьому процесі забезпечуються заплановані кроки, встановлюються контрольні точки, щоб спостерігати прогрес реалізації плану та коригувати його, якщо це необхідно. Реалізація плану може зайняти десятки років та вимагати значних зусиль з боку владних органів, бізнесу та громадськості.

Територіальна громада – це відносно нова економічна категорія в українській науці, але за кордоном було проведено багато досліджень щодо громад як територіальних спільнот людей. Громада розглядається як первинний осередок суспільства, в якому виявляються основні соціальні та економічні відносини.

Наприклад, В. І. Кравченко вважає, що територіальна громада – це сукупність громадян, які спільно проживають у сільському та міському поселенні, мають колективні інтереси і визначений законом правовий статус [6].

В. А. Баранников трактує територіальну громаду як публічно-владну установу, яка володіє владою в межах конкретних міських, сільських та інших видів поселень, а також як корпорацію, що виступає суб'єктом цивільно-правових відносин.

Основні риси, що притаманні територіальній громаді, включають наступні:

Територіальна обмеженість. Територіальна громада розташована фактично за межами конкретної території, яку вона охоплює. Це може бути місто, село, район або інша територіальна одиниця. Громада повинна мати конкретну територію, на яку вона діє та для якої несе відповідальність. Ця територія може включати один або кілька населених пунктів, а її межі впливають відповідно до

законодавства. Особливу роль у цьому процесі виконує державна влада, яка встановлює межі територіальних громад та контролює їх діяльність на відповідній території. Таким чином, територіальна обмеженість є однією з основних ознак територіальної громади.

Населення. Територіальна громада складається з населення, яке мешкає на цій території, включаючи громадян та інших категорій осіб, які тут перебувають.

Адміністративна структура. Територіальна громада має власну адміністративну структуру.

Основні ознаки територіальної громади можуть варіюватись у залежності від країни та її законодавства.

На сучасному етапі розвитку регіонів, ключовим планувальним документом є «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки», яка була схвалена Кабінетом Міністрів України 5 серпня 2020 року за постановою № 695. Цей документ має вирішальне значення для реалізації стратегічних напрямків розвитку, координації державної політики у різних сферах та досягнення ефективного використання державних ресурсів у територіальних громадах і регіонах. Він спрямований на забезпечення добробуту людей, зміцнення державної єдності, забезпечення сталого розвитку історичних населених місць і збереження їх традиційного характеру, охорону природного середовища та сталого використання природних ресурсів для поточних і майбутніх поколінь українців [7].

У червні та липні 2020 року було прийнято нормативно-правові документи, що змінили систему адміністративно-територіального устрою на основному рівні (визначення адміністративних центрів та затвердження тери-

торіальних громад) та субрегіональному рівні (створення та ліквідація районів). З початку 2021 року набула чинності нова структура районів Сумської області, яка була затверджена Верховною Радою 17 липня 2020 року. Тепер на Сумщині 5 районів – Сумський, Конотопський, Шосткинський, Охтирський і Роменський. Раніше їх було 18.

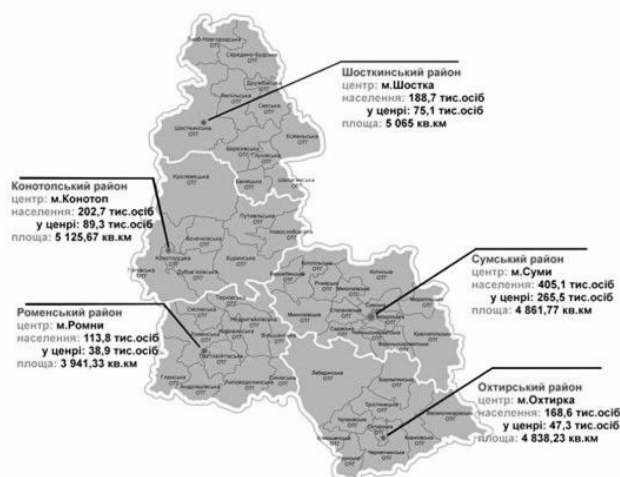

Рис. 3. Адміністративно-територіальний поділ Сумської області

Джерело: Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [8].

Формування нових районів було здійснено з метою оптимізації системи виконавчої влади, зокрема місцевих адміністрацій, фіскальних органів, поліції, прокуратури, державного управління статистики та судів. Це дозволило передати повноваження та основні ресурси до рівня громад. В таблиці 1 представлено розподіл громад за типом у нових районах Сумської області.

Таким чином, було сформовано 51 ТГ, з них: міських – 15 ТГ, селищних – 15 ТГ, сільських – 21 ТГ. Розподіл громад за типом в нових райо-

Таблиця 1

Розподіл громад за типом у нових районах Сумської області

Назва районів	Кількість громад	Тип громад		
		Міська	Селищна	Сільська
Роменський район	8	1	2	5
Конотопський район	8	4	1	3
Охтирський район	9	2	3	4
Сумський район	16	4	4	8
Шосткинський район	10	4	5	1

Джерело: сформовано на основі [8].

нах свідчить про спробу диференціації та врахування особливостей різних населених пунктів. Представлена інформація важлива для подальшого моніторингу та аналізу ефективності реформи, оскільки вони відображають розподіл ресурсів та повноважень на рівні громад та їхніх адміністративних одиниць.

Погоджуємось з дослідниками В. Пилиповим та А. Павлюком [9], які зазначають, що новий адміністративно-територіальний устрій має виступати як територіальна основа для створення ефективної децентралізованої системи територіального управління, що сприятиме стабільному економічному зростанню та підвищенню соціальних стандартів життя людей. Реформування адміністративно-територіального устрою передбачало реформування районів та створення територіальних громад як основного рівня місцевого самоврядування.

Тому просторове планування є елементом стратегічного розвитку громад. Однак, в Україні наразі не приділяється достатньої уваги цьому питанню. Відсутність єдиних планувальних документів унаслідок неправильного використання землі ускладнює залучення інвесторів.

Важливо зазначити, що успішне впровадження стратегічного розвитку територіальної громади можливо при наявності декілька ключових чинників. Перш за все, необхідно мати чітку візію та місію розвитку громади, що передбачає її ціль, цінності та стратегічні позиції. Далі, важливо мати ефективний механізм планування та моніторингу, який дозволяє розробити конкретні кроки, ресурси та терміни їх виконання, а також відстежувати прогрес досягнення стратегічних цілей.

Успішне впровадження також залежить від залучення всіх зацікавлених сторін до процесу планування та реалізації стратегії, а саме: громадські організації, бізнес-середовище, місцева влада, громади жителів та інші. Важливо забезпечити відкритий та прозорий процес, де всі зацікавлені сторони можуть висловлювати свої думки, ідеї та внести свій внесок у розвиток громади.

Крім того, для реалізації стратегічних ініціатив необхідно мати відповідні ресурси,

які включають фінансові, людські, технічні та інші. Забезпечення фінансування та ефективного управління ресурсами є аспектом успішного впровадження стратегічного розвитку. Важливим є постійний моніторинг та оцінка прогресу досягнення стратегічних цілей. Зазначене дозволить вчасно виявляти проблеми та коригувати стратегію за потреби.

Для успішного впровадження стратегічного розвитку територіальної громади необхідно активно співпрацювати та встановлювати партнерства з іншими громадами, регіональними та державними органами. Взаємодія та обмін досвідом з іншими громадами сприятимуть впровадженню передових практик, інновацій та ефективних рішень.

Додатково, не менш важливо забезпечити врахування потреб та інтересів місцевого населення у процесі розробки та впровадження стратегічного розвитку. Широке залучення громадян до планування та виконання ініціатив, проведення громадських консультацій та діалогу, може створити основу для підтримки та прийняття стратегії.

Один із ключових чинників у забезпеченні стійкого та тривалого стратегічного розвитку полягає в його гнучкості та адаптивності до викликів, ураховуючи довгострокові цілі. Регулярне оновлення та перегляд стратегії збереже її актуальність і відповідність новим умовам та потребам.

Крім того, основними стратегічними цілями розвитку сільських територій повинні бути:

1. *Стале економічне зростання*: Створення умов для розвитку сільськогосподарських підприємств, промисловості, послуг і розширення можливостей для підприємництва.

2. *Підвищення якості життя мешканців*: Забезпечення доступу до якісних громадських послуг, включаючи освіту, охорону здоров'я, культуру і спорт.

3. *Створення робочих місць і зменшення міграції*: Розвиток сільських територій повинен сприяти створенню нових робочих місць та зменшенню еміграції молоді в пошуках роботи у великих містах.

4. *Збереження навколишнього середовища*: Впровадження екологічно чистих технологій

у сільському господарстві та підтримка сталого використання земельних ресурсів.

5. *Забезпечення продовольчої безпеки*: Розвиток сільськогосподарського сектору для забезпечення населення якісною та достатньою продукцією.

Отже, успішне впровадження стратегічного розвитку територіальної громади потребує чіткого визначення цілей та пріоритетів, ефективного планування та моніторингу, залучення всіх зацікавлених сторін, налагодження партнерських відносин з іншими громадами та органами влади, урахування потреб та інтересів місцевого населення, забезпечення сталості та тривалості стратегічних заходів, а також наявності сильного лідера та відповідальності з боку місцевої влади та інституцій. Ці фактори сприятимуть створенню ефективної стратегії, спрямованої на стале соціально-економічне зростання та поліпшення якості життя громади.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи наведене, доцільно підкреслити, що в даний час існує безліч стратегічних документів у галузі сталого розвитку сільських територій, у кожному регіоні розробляються регіональні програми, але при цьому у всіх документах простежується вузькогалузевий аграрний підхід, відсутність комплексності у напрямі розвитку сільської території. Існує необхідність залучення жителів села до вирішення питань

життєдіяльності територій поселень. Кожна територіальна громада повинна комплексно підходити до розвитку своєї території, що дозволить вирішити низку проблем, таких як забезпечення зайнятості сільського населення, підвищення рівня життя сільського населення та залучення фінансових ресурсів великих інвесторів для реалізації пріоритетних інвестиційних проектів, а також зменшення зростання злочинності на території громади. Реалізація запропонованих напрямів дозволить сільським мешканцям, сільськогосподарським виробникам, головам громади зрозуміти, в якому напрямку діяти, щоб покращити стан села. Використання напрямків розвитку села дозволить спрямувати всі зусилля на комплексний сталий розвиток. Одним із найбільш ефектних способів подолання кризи на селі є створення умови для виконання розроблених напрямів сталого розвитку сільської місцевості, що забезпечить створення перспективного розвитку агропромислового комплексу та сільських територій. Поряд з цим зазначені заходи дозволять забезпечити ефективне вирішення завдань соціально-економічного розвитку села, підвищити рівень та якість життя селян. Застосування напрямів сталого розвитку сільських територій забезпечує комплексний розвиток АПК та основних галузей сільського господарства та підвищення інвестиційної привабливості територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Лищенко М. О., Рибіна О. І. Земельна децентралізація в Україні: основні етапи та досягнення. *Modern paradigm of public and private law amidst sustainable development: Scientific monograph. Vol. 2.* Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. 408 p. (p. 1–24) <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-331-6-19>.
2. Rybina O., Inas Hasan K., Muhammad A., Alobaidi Y., Viktor G., Nataliia P., Lyudmila B. Experience of Land Use Development Planning at the Local (Municipal) Level in the European Union. *Journal of Information Technology Management*, 2022. 14(2), 56-69. DOI: 10.22059/jitm.2022.86927 URL: https://jitm.ut.ac.ir/article_86927.html.
3. O. Rybina. Land resources management issues under the martial law / Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices : *Materials of the Monthly International Scientific and Practical Conference (April 28–29, 2023)* / Gen. Edit. Olha Prokopenko, Tallinn: Teadmus OÜ, 2023, 210 p. (56–58) URL: <http://surl.li/htmjg>.
4. Наталія Прокопенко, Алла Лазарева, Лілія Мунтян. Розвиток територіальних громад у воєнний період. *Наукові перспективи: журнал*. 2023. № 5(35). 2023. С. 883. (с. 228–241) DOI: 10.52058/2708-7530-2023-5(35)-228-241 URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/4877>.
5. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення 20.01.2024).

6. Yurii Marushchyn, Leonid Yuzkov. United territorial community as an object of management: theoretical aspects. *East Journal of Security Studies*. Vol. 3 (2018). P. 336–353.
7. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення 20.01.2024).
8. Адміністративно-територіальний устрій Сумської області. <https://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmistsum.html> (дата звернення 20.01.2024).
9. Пилипів В. В. Ідеологічні аспекти реформування адміністративно-територіального устрою в Україні. В.В. Пилипів, А.П. Павлюк. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Економічний простір України: регіоналізація та інтеграція в умовах суспільних трансформацій: [зб. наук, пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол. Є. І. Бойко (відп. ред.). Львів, 2011. Вип. 1(87). С. 35–42.

References:

1. Lyshenko, M., Rybina, O. (2023). Zemelna detsentralizatsiia v Ukraini: osnovni etapy ta dosiahnennia [Land decentralization in Ukraine: main stages and achievements]. Modern paradigm of public and private law amidst sustainable development: Scientific monograph. Vol. 2. Riga, Latvia: Baltija Publishing. 408 p. (p. 1–24) DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-331-6-19> [in Ukrainian]
2. Rybina, O., Inas Hasan, K., Muhammad, A., Alobaidi, Y., Viktor, G., Nataliia, P., & Lyudmila, B. (2022). Experience of Land Use Development Planning at the Local (Municipal) Level in the European Union. *Journal of Information Technology Management*, 14(2), 56-69. DOI: 10.22059/jitm.2022.86927 Retrieved from: https://jitm.ut.ac.ir/article_86927.html [in English].
3. O. Rybina (2023). Land resources management issues under the martial law / Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices : *Materials of the Monthly International Scientific and Practical Conference (April 28–29, 2023)* / Gen. Edit. Olha Prokopenko, Tallinn: Teadmus OÜ, 2023, 210 p. (56–58). Retrieved from: <http://surl.li/htmjg> [in English].
4. Nataliia Prokopenko, Alla Lazareva, Liliya Muntyan (2023). Rozvytok terytorialnykh hromad u voiennyi period [Development of territorial communities during the war period]. *Naukovi perspektyvy: zhurnal – Scientific perspectives: journal*. No 5(35). p.883 (p. 228–241) DOI: 10.52058/2708-7530-2023-5(35)-228-241 Retrieved from: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/4877> [in Ukrainian].
5. Pro rehuliuвання mistobudivnoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 17.02.2011 r. № 3038-VI [On the regulation of town planning activities: Law of Ukraine no17.02.2011 p. № 3038-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> [in Ukrainian].
6. Yurii Marushchyn, Leonid Yuzkov. (2018). United territorial community as an object of management: theoretical aspects. *East Journal of Security Studies*. Vol. 3. p 336–353 [in English].
7. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 r. № 695 [On the approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 05.08.2020 p. № 695]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
8. Administratyvno-terytorialnyi ustrii Sumskoi oblasti [Administrative and territorial structure of Sumy region]. Retrieved from: <https://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmistsum.html> [in Ukrainian].
9. Pylypiv, V.V. (2011). deolohichni aspekty reformuvannia administratyvno-terytorialnoho ustroiu v Ukraini [Ideological aspects of reforming the administrative and territorial system in Ukraine]. V.V. Pylypiv, A.P. Pavlyuk. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Ekonomichniy prostir Ukrainy: rehionalizatsiia ta intehratsiia v umovakh suspilnykh transformatsii: [zb. nauk, pr.] / NAN Ukrainy. In-t rehionalnykh doslidzhen; redkol. Ye. I. Boiko (vidp. red.). Lviv. Vyp. 1(87). p. 35–42 [in Ukrainian].